

Türk İslam Sentezinin Aleviliği “fethi”: Aleviliğin dönüşümü ve Kürt karşıtı Aleviliğin inşasında Alevilerin rolü üzerine...¹

Dilşa Deniz

Mayıs 2020/California

Bu makale, Malatyalı bir Alevi -büyük ihtimalle aynı zamanda bir Kürt- olan milletvekili Veli Ağbaba'nın kürsüde Erdoğan/AKP karşıtlığını ciddi bir Kürt düşmanlığı eşliğinde servis ettiği konuşması,² daha önce bir bildiri ile Şeyh Sait, Seyit Rıza ve Pir Sultan'ın aynı cümlede kullanılmasına yönelik sayın V. Ulusoy'un³ bildirisi⁴ ve arkasından gelen tartışmalar, İsmail Beşikçi'nin Alevi çalışmalarında TİS eleştirisi kapsamında kendisine verilen cevabı⁵ da içeren bir dizi konunun harmanlandığı bir cevap verme ihtiyacı üzerinden kaleme alınmıştır. Bu kapsamda Alevilik içindeki Türk İslam Sentezi ideolojisinin varlığı ve sonuçlarını tartışmayı hedeflemektedir.

Aleviler olarak mağduru olduğumuz Türkiye Cumhuriyeti devletinin Türk İslam Sentezi'ni (TİS) resmî ideoloji olarak kabulü ve uygulama pratiğinde, bu paranteze girmeyen Kürtler ve Alevileri, daha da önemlisi her iki grubun kesişim kümesi olan Kürt Alevileri direkt olarak hedeflemektedir. Böyle bir ideoloji ile hareket eden ve yaklaşık 800 yıllık köklü bir devşirme geleneği olan bir devlet, hedeflenen dönüştürmenin sadece bu iki kesimin kaynaklardan dışlanması ile kotarılabilecek bir işlem olmadığını elbette bilir. Bu nedenle dönüştürmek istenen kesimler için, asimetrik yarılmalarla ilerletilen, tasarımılanmış stratejik endişe kodlarıyla, özellikle ötekileştirilen kesimlerin birbirleriyle bütünleşerek güçlenmeyi önleyecek ayrışma hatlarının inşa edildiği çatışma zeminlerinin inşasıyla kotarılmaktadır. Mevcut makale, Aleviler arasındaki Kürt karşıtlığının, bu stratejinin “başarılı” bir sonucu olduğu iddiasında bulunmaktadır.

Giriş

Alevilerin çok önemli bir kısmının Kürt olduğu düşünüldüğünde, Kürt Alevilerin etnik dönüşümü için yıllarca Aleviliğin Şamanizmin devamı olarak Orta Asya Türk geleneğinden gelme, senkretik (toplama/karışım) bir “mezhep” -İslam'ın altında- olarak inşası akademide resmi ideolojinin talebi olarak çok uzun yıllardan beri izin verilen tek istikamettir. Dolayısıyla da ucuz -hatta zaman zaman

¹ Her hakkı mahfuzdur. Referans verilmek suretiyle alıntılanabilir.

² 25 Ekim 2019, TBMM, <https://www.youtube.com/watch?v=euK9Eu9Twhs>, erişim 1 Kasım 2019.

³ Hacı Bektaş Veli Dergâhı Postnişini ve Hünkâr Hacı Bektaş Veli Vakfı Başkanı Veliyettin Hürrem Ulusoy.Buradaki eleştiri sayın Ulusoy'un şahsına yönelik değildir. Onun da inandırılmış olduğu bir teze yönelik bir sorgulamadır.

⁴ “Cümle Canlara: ‘Pirincin İçindeki Beyaz Taşlar’”, 11 Temmuz 2017, <http://hunkarvakfi.org/Haber/Cumle-Canlara-PIRINCIN-ICINDEKI-BEYAZ-TASLAR->

⁵ Yalçın Çakmak/İmran Gürtaş, Gazete Duvar, 14 Şubat 2019, <https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2019/02/14/ismail-besikciye-cevabimizdir/>, erişim 1 Kasım, 2019.

gölünç tezlerle- Aleviliği tamamen Türklüğe ve İslam'a bağlayacak şekilde işleyen hat, İttihat ve Terakki'nin Baha Sait'inden, Fuat Köprülü'ye, İrene Melikof'tan Bedri Noyan'a, Ahmet Yaşar Ocak'tan Rıza Yıldırım'a kadar devam eden, "resmi akademik" işleme biçimiyle, Türkçülük dozajı arttırılarak ve İslam'ın içine bir benzemez olarak benzetilmeye çalışılarak, ısrarla da Kürtlerden ayrı, alttan alta ona karşıt olarak kurgulanan bir geleneğe tabidir. Öyle ki Kürt ve Alevilik ilişkisi söz konusu olunca, Kürt Alevilerin kendi kavramlarıyla isimlendirme ve kavramlaştırmalara giden akademisyen ve araştırmacıları "Kürt milliyetçisi" olarak ihbar eden⁶, Kürt karşıtı hileli Türkçü bir söylemi yeniden üreten, özellikle de "sol" ambalajı altında servis eden çoklu cephelere de sahiptir. İç oryantalist kolonyal bir söylemin gereği olan bu yaklaşımla, bir yandan kendilerini -egemen söylemi- objektif, tarafsız, bilimsel olarak ilan ederken, öte yandan da bunlar üzerinden "gerçek" bilgiyi üreten ve hangi bilginin "gerçek ve doğru" olduğunu da karar verecek "uzman" kişiler olma iddiasında da eşzamanlı olarak bulunulur. Bu iç oryantal bakış açısıyla, görülmemesi, yazılmaması gereken konulara işaret edilirken, yazılacaksa da hangi biçimde ve kim tarafından yazılabileceği ya da nasıl yazılırsa "doğru" olabileceğinin tarifi sezdirilmektedir. Bu durumda da Kürt akademisyenleri "sübjektif", "milliyetçi" olarak ilan eden, bu yolla ezilen ulusun milliyetçiliğini ezen ulusun milliyetçiliğiyle eşitlemenin de ötesinde, daha da tehlikeli ilan ederek "yanlı", dolayısıyla "objektifliğini yitirenler" olarak damgalayarak değersiz kılan bir strateji kullanılır.

Feminist kuramda, dikotomiler⁷ üzerinden inşa edilen objektifliğin ideolojik egemenliğin aparatı olma işlevine dikkat çekilir.⁸ Aynı konu Alevilik içinde oluşturulan dikotomiler için de geçerlidir. Kürtlük bağlamında iyi ve kötü, seküler-şeriatçı, ilerici-gerici, güvenilir-tehlikeli, gerçek-sahte, enternasyonalist-milliyetçi gibi daha da uzatılacak bir dizi karşıtlık üzerinden bu egemenlik söylemi inşa edilir. Alevilik çalışmalarındaki Alevi Akademisyenlerin neredeyse tamamına yakınının bu egemenlik inşasına destek çıkan bir yerde durmaları, her ne kadar çoğunluğun "objektif"liği olarak kodlansa da esasında bir egemenlik kümeleşmesi olarak akademideki TİS egemenliğine işaret eder. Böylece, TİS'i tehlikeye atabilecek "istenmeyen" muhtemel karşıt bir söylemi önceden mahkûm edip, tehlikeli, sahte, tarafı olarak damgalayarak, Alevilik içinde önu kesilir ve böylece inşa edilen TİS ideolojisinin egemenliği güvenceye alınır. Bunu yapanlara da ödül olarak akademide var olma olanağı sağlanır.

Feminist diskurda, bilimsel çalışmalardaki erkek egemen söylem ve bu söylemin ideolojisinin objektivitesinde, örneğin kadına dair olan her şeye yönelik ilgisizlik, görmezden gelme, üzerinde durulacak kadar önemli olmama biçiminde damgalanan devasa ideolojik bir aparatın varlığına da

---

⁶ Yalçın Çakmak, İmran Gürtaş.

⁷ Karşıtlık.

⁸ Evelyn Fox Keller, "Feminism and Science," Signs: Journal of Women in Culture and Society, Vol. 7, No. 3, 1982, pp. 589-602; Evelyn Fox Keller, Reflections on Gender and Science, New Haven: Yale University Press, 1985. Catherine Lutz, Unnatural Emotions, Chicago: University of Chicago Press, 1988.

işaret edilir. Aynı durumu hem Alevilik çalışmalarında hem de Alevilik içinde Kürt Aleviliğine yönelik çalışmalarda izliyoruz. Dolayısıyla bir yandan Alevilik çalışmaları belirli bir istikamet dışında çalışılması engellenirken, aynı zamanda Kürt Aleviler ve özellikle de Kürt ve Alevilik bağlantısı görünmez kılınır. Bu nedenle Alevilik çoğunlukla genel bir başlık altında sunulur ve özellikle de sadece Türkmenlikle bağlantılandırılarak, alttan alta bütün Alevilerin Türkmen oldukları hissettirilerek, Türk ve Türkmen ayrımı da kent ve kır ayrımı (Yıldırım 2017) gibi son derece gayri bilimsel bir bağlamla bir Türklük hiyerarşisine bağlanarak kotarılır. Bu hiyerarşi, her ne kadar kır-kent ayrımı olarak gösterilmeye çalışılsa da Türkmenlik, Türklüğün bir alt basamağı olarak inşa edilir. Bu nedenle Aleviliğin asimilasyonundaki Türk milliyetçiliği gibi egemen devlet ideolojisine değinmeyen ve Kürt Alevilerin ibadet dil ve kavramlarının nasıl ve neden değiştirildiğini görmezden gelerek, bu alanda çaba harcayanları “Kürt milliyetçisi” olarak damgalayarak egemen ideolojinin bir aparatı olmaya aday olunur. Bu yolla bir yandan egemen ideolojiye “ben sizdenim” mesajı yollarırken, öte taraftan da bunun görülmemesi ya da buna karşı gelecek, eleştirebilecek olanları önden milliyetçi olarak inşa ve ilan eden bir kurnazlığa yatılır.

Egemen ulus ve ideolojinin yanında olduğunu beyan etmenin başka bir biçimi olarak alaycılık, üstten bakma konumuz içindeki Alevi akademisyenlerin tonundan da açıkça anlaşılmalıdır. Beşikçi’ye, “İsmail Bey”⁹ hitabı gibi akademik dilde kullanılmayan alaycı, üstten bakan tonlama,¹⁰ Ayhan Yalçınkaya’nın ilk iki bölümünden sonraki yazılarda da karşımıza çıkar.¹¹ Buradaki alay etme, iç oryantalizm yansıması olarak Türkleri, Kürtlerin üzerine yerleştiren hiyerarşi ile inşa eden söylemin dolaylı olarak temsilinde kullanılmaktadır. Bu hiyerarşik düzenleme, Aleviler ile Kürtlerin, yani iki büyük şiddet mağduru olan toplumun yan yana gelmeleri, dayanışmaları, birlikte hak arayışlarının engellenmesinde kullanılmakla kalmaz, aynı zamanda iki tarafı birbirine karşıt, birbirine saldırtacak fay hatlarının inşa edildiği zeminin inşasında çok işlevseldir. Alevilerde binyıldır dış müdahaleye karşı geliştirilen direnci de hesaba katarak, bu projenin -sayın Ulusoy’un “beyaz taşlar” olarak tariflediği- içeriden bir cepheden yapılması, dışa karşı etkili olan savunma mekanizmasını aşmaktadır. Yabancı akademisyenlerin fonlanması ve onlara yine bu bakış açısıyla üretilmiş yazılı kaynakların el altından sunulması biçimindeki başka bir akademik cephe de eş zamanlı olarak tıkr tıkr işletilmektedir.

Bu durum, bu karakterde varlığına imkân tanınmış Alevi kurum ve çalışmalarında, bugüne kadar uygulanan devletin şiddet politikalarını görmezden gelen, Kürtleri, özellikle de Kürtlerin toplumsal hak taleplerini temsil eden hareketi tehdit olarak gören bir yerden Alevilerin TİS kıskacına alındığı önermesi ile tutarlıdır. Türkçü-Kemalist (şimdi İslamcısı da dahil) çizgi tarafından Şeyh Said’in Alevi düşmanı olarak kodlanması, Şeyh Said isyanının Kürt ulusal

⁹ <https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2019/02/14/ismail-besikciye-cevabimizdir/>, erişim 18.11.2019.

¹⁰ Kişilerden bazılarının Kürtler üzerinden makale çağruları ile çalışma yaparken, Kürt akademisyenleri “Kürt milliyetçisi” olarak yorumlaması bir çelişki olarak görülse de aslında tam tersine çok tutarlı bir tutumdur. Zira Kürtleri sadece çalışma nesnesi olarak algılamak bu iç oryantalizm uyumlu bir sonuçtur.

¹¹ <https://derdimartardaima.blogspot.com/2017/07/>, erişim 18 Kasım, 2019.

karakterini örtbas eden “gerici/şeriatçı” ambalajıyla kotarılmaktadır. Baskın Oran gerçek anlamda iki tane Kürt isyanından bahsedebileceğini söyler ve bunlardan birinin “1925 Şeyh Sait İsyanı denilen Azadi İsyanı” (Oran 2010, xxiii) olduğu söyler ve bu, Genel Kurmay belgelerinde de açıkça ifade edilir. Askeri belgede “1923’te (Cumhuriyetin ilanı senesinde) Seyit Abdülkadir, Hesenanlı Halit, Hacı Musa, eski milletvekillerinden Yusuf Ziya ve ailelerinden müteşekkil olmak üzere gizli bir komite teşkil edildi. Bu komitenin de gayesi, Kürdistan’ın bağımsızlığını sağlamaktı. Komiteye Yusuf Ziya’nın aracılığı ile Hınıs’ta oturan Şeyh Sait ve ailesi de alınmıştı (Genel Kurmay 2011, 136) olarak ifade edilse de Aleviler arasında şeriatçı kodu ısrarla sızdırılmaktadır. İsmail Beşikçi’nin de işaret ettiği gibi devlet, “Kürtlerin kendi ulusal varlıklarını korumak için giriştiği eylemlere irtica adını vermektedir” (Beşikçi 1990, 28). Bu nedenle hak talebinde bulunan her itirazı, soykırım ve kitlesel imhalarla karşılayarak, hak taleplerini “gerici isyanlar” olarak nitelenmek TİS’nin, sivilleri kendi ayrımcı politikalarına eklemeye zorlamanın özel bir formudur. Bununla bir yandan fail olarak kendisini “meşru müdafaa” pozisyonuna sokarak aklarken, öte yandan kurbanlar suçlanarak katliamlar örtbas edilmiş olur.

Bu bastırmalarda “seküler” Türk ordusunun motivasyonunda kullanılan özellikle de ‘cihat’ söyleminin içeriğini kodlayan slogan ve sembollerin başat rol oynadığı durum da Alevilerce görmezden gelinir. Kürtleri şeriatçı, kendilerini seküler olarak damgalayan Kemalistlerin döneminde yapılan tüm pogromlarda¹² bu mevcuttur. Bu dini motivasyon Dersim’de de kullanılıyor. Dersim’de askerlerin cihada ikna edildikleri artık bir dizi tanık ifadelerinde geçmektedir. Akyürek’in işaret ettiği gibi “Dersimlinin kesik başıyla fotoğraf çektirecek kadar insafsızlaşan ... çocukları, kadınları tarayacak kadar” gaddarlaştıran şey, “[m]um söndürüyorlar, sünnetli değiller, Rafizi bunlar” (Akyürekli 2014) yönündeki motivasyondur. Dikkat edilirse bu yöntemler cihatçı örgütler tarafından bugün de kullanılmaktadır.¹³ Ordusuna radikal İslami sembol ve metotları kullandırırken -üstelik de Kürt ve Alevilere karşı-, Kürtleri sürekli olarak “şeriat” ile ilişkilendirmek, Aleviler için özel tasarımılanmış bir endişe olarak ne kadar işlevsel olduğu rahatça görülmektedir.

Bu özel tasarımı endişe, pratikte Aleviliğe ve Alevilere dair tutumda hiçbir değişiklik yapmadan, yani el altından “sapkın” muamelesine devam ederken, öte yandan Alevilerden, Kürtlere karşı “devletin yanında yer alması” talebinde bulunulması olarak okuyabiliriz. Bu “talep” ile kompleks asimetrik ilişkiler ve çelişkiler yoğunlaştırılarak, “istenmeyen” bu toplumlar arasında toksik alanların açılması, buralardan karşıtlıkların üretilmesi ve derinleştirilmesi sağlanabilmektedir. Türk ve Müslüman olmayanların kendi aralarında bir iç hiyerarşi ile “ötekiliklerinin” derecelendirilmesinin bu çerçevede işlevsel bir rolü vardır. Bu yolla Kürtleri Alevilerden daha “şeytani” ve “tehlikeli” kılarak, aralarında derin bir hiyerarşi ve karşıtlık örgütlenebilmektedir. Bu yolla Alevilere, bilinç altından Kürt karşıtlığına eklememeleri “talebi” iletilirken öte yandan ve

¹² 1934 Trakya Yahudi pogromu, 6-7 Eylül pogromu, Çorum, Maraş Kürt Alevi Pogromları, Dersim soykırımı...

¹³ Bu dini motivasyon bugün olduğu gibi etnik bir motivasyonla yan yana yürütülmesi, yani Şeyh Sait hareketine yapıldığı gibi Dersim’de ve daha yeni Afrin’de, üstelik Diyanet’in okuttuğu [Fetih] suresi, yani cihat kutsaması eşliğinde yapıldı.

eşzamanlı olarak aksi durumda bunun kendilerine neye mal olacağına bir hatırlatmada bulunulur. Gündelik hayatta bu sembolik dilin okur-yazarı olan Aleviler, “devletin yanında almamanın” anlamını en iyi bilen kesim olarak bu talebi görmezden gelemeyecektir. Alevilik içindeki Kürt karşıtlığı, Alevilerin “devletin yanında olduklarına” ispata çağırın, yani beyana zorlayan bir stratejidir. Bu talep, klasik dini söylem içinde “Şeriat karşıtlığı” olarak kurgulanırken, akademide kaçamak ve hileli bir Kürt karşıtlığı olarak oturtulmaktadır. Dolayısıyla, devlet politikalarının direkt hedefi olmaktan kaçınmak için, HDP de dahil Kürt hareketini hedef almak, günümüzde Alevilik içindeki Kürt karşıtlığı, devletin denetimindeki şiddetten kaçınmanın zorunlu bir “seçeneği” olarak sunulmaktadır.

Taner Akçam, “TC’nin kuruluşundan sonraki Kürt isyanlarını; Menemen İsyânını, M. Kemal’e suikast olayını, ‘devrim’lere karşı tepkileri ve bunlara ilişkin İstiklal Mahkemeleri’nin faaliyetlerini, değil ‘karşı taraf’ın konumundan incelemek, ‘tarafsız’ bir yerden açıklamaya kalkışmak suç işlemekten daha ‘tehlikeli’dir” (Akçam 1993, 10) diye belirtir. Alevilerin kendilerini taraf olmaya zorlayan bir konumun zemini işte burasıdır. Resmî ideolojiye karşı yapılan bu eylemler, şeriat ve gericilik gibi içeriğe büründürülerek Alevileri korkutacak şekilde dizayn edilmesi de buna dair ek bir stratejidir. Böylece en büyük ezilen gruplardan biri olan Alevilerin, diğer büyük grup olan Kürtlerin izlediği yolu izlememeleri ve onlarla dayanışmalarını garanti altına alınır. Kürtlere yapılan saldırılar, eş zamanlı olarak Alevilere geçmiş katliam ve saldırıları hatırlatmada kullanılırken, içeriği böyle tasarımlanınca, buna karşı tutum almayan ve konumları gereği çok daha zayıf olan Aleviler, devlet tarafından blok halde tehdit edilmiş olurlar. Bu, “parçası haline geldiğiniz bu ülkenin çoğunluğu Sünni. Kendinizi korumak istiyorsanız, bizimle uzlaşmak zorundasınız” (Türküne 2010) anlamına gelen, Kürt aşiretlere koruculuk dayatmasına benzer bir uygulamadır. Dolayısıyla bu uygulama, aslında Alevilik içinde Kürtlere karşı oluşturulan “örtülü bir koruculuk sistemi”nin inşasıdır.

Bu nedenle Alevi kurum ve çalışmaları ile çalışmaları yapanların ideolojik yandaşlıkları sürekli bir biçimde talep edilerek güncellenir. Bu yapılırken aynı zamanda Aleviliğin muhalif çizgisi de gözetilmek zorunda olduğundan, daha örtük Türkçü ve İslamcı bir çizgiye tutunulmaktadır. Kürt Şafileri tehdit olarak ambalajlayan söylem, bunun en elverişli bir biçimidir. Yandaşlık ilişkisi, Alevi kurumlarının içinde önemli ölçüde “sol”¹⁴ ve CHP çizgisinin kontrolü ile sağlanırken, sembolik temsili de Alevi kurumlarında duvarlara asılan bayrak, M. Kemal ve Ali fotoğraflarıyla sağlanır. Hiçbir Sünni ibadet evine asılmayan bu sembollerden bayrak, TİS devletini, M. Kemal Türkçülüğü, Ali ise İslam’ı sembollemede kullanılır. Bu yolla Aleviler bir yandan zorunlu ve aleni olarak taraftar yapılırken, öte yandan da kendi dinlerinin asimilasyonun öznesi haline getirilmiş olurlar.

---

¹⁴ Sol’u buraya katmamın nedeni Alevi kurumlarında, Kürt solu ya da hareketine oralarda hayat hakkı tanınmaması yönündeki pratiğidir. Öyle ki genellikle CHP ile dayanışan bu ekol, Kürt hareketi söz konusu olunca başka dinamiklerle ve saiklerle harekete geçebilmektedir.

Sayın Ulusoy'un bildirisi sonrasında yoğun tartışmalara yol açan, *Sivas anmalarında Seyit Rıza, Şeyh Sait ve Pir Sultan'ın aynı cümle içinde anılması ve bunun alkışlanmasının incitici* bulunduğu kısım Alevilik içine yerleştirilmiş bu fay hattının bir refleksidir. Alevilik için bir tehdit algısı olarak yerleştirilen bu fay hattında, Türk Alevileri Kürt karşıtlığına zorlanırken, öte yandan Kürt Aleviler de buna karşı iki türlü bir reflekse zorlanır. Bir kısmı Kürtlüğünü inkâr edip, ya da görmezden gelip Aleviliğin TİS versiyonuna eklenirken, öteki kısmı da tersi yönden refleks geliştirir, buna karşı tutum alır. Ancak hangi tepki verilirse verilsin yine de TİS stratejisine uygun bir sonuca yol açar. Yanında yer alırken, TİS'in yörüngesine girerek asimilasyona katkıda bulunulurken, karşı çıkıldığında da Aleviler arasında derin bölünme ve çatışmalar üretilmesine katkıda bulunulur. Dolayısıyla Aleviler ve Kürtler arasında olabildiğince parçalı konumlar üretmek, TİS'in en ön önemli ve karlı stratejisi olarak, bu yolla hem Aleviler arasında ve hem de Alevilerle Kürtler arasında fay hatları inşa ederek, her durumda çift yönlü ve kendiliğinden harekete geçerek, bu kesimler arasında mekanize seri ayrışma ve karşıtlıkların üretimine devam edilir.

Şeyh Sait Seyit Rıza'nın yemeğini neden yemez

Konumuzdaki incinme kısmıyla bu yarılmının nasıl işletildiğine bakıldığında, öncelikle incitici bulunan, eleştirilen ve dolayısıyla en stratejik konu olan, Şeyh Sait'in Seyit Rıza'nın yemeğini yemediğine dair dolaşıma sokulan mittir. Bunun varlığına dair şüpheler oldukça yüksek olsa da - TC tarihinde TİS kapsamında çatışma hattı olarak inşa edilen pek çok olaydaki gibi- işlemeye devam eder. Şöyle ki, diyelim ki gerçekten Şeyh Sait, Seyit Rıza'nın sofrasına bu nedenle oturmadı ve dolayısıyla da bildirgedeki itirazın de nedeni olan bu durumdaki iki kişinin Alevi anmalarında, ya da mekanlarında yan yana anılması incitici bulunmaktadır. Daha doğrusu bildirgede zarif bir dil kullanılsa da aslında temelde inanca yönelik aşağılayıcı ve saldırgan bir tutum olarak değerlendirildiği açıktır.

Alevilerin yemeğinin yenmemesi toplumda vardır ve salt dini bir gerekçe ile yapıldığı açıktır. Alenen dini bir gerekçe ile yapıldığı sabit iken, üstelik milyonlarca Alevinin aynı muamelelere maruz kaldığı da biliniyorken, bunun kişisel bir tutum olarak algılanma konusu nedense es geçilmektedir. Zaten bu söylemin bu kadar ciddi bir karşılık bulmasının nedeni de neredeyse tüm Alevilerin ömründe bunu birkaç kez yaşamışından ileri geliyor olmasındandır. Üstelik de daha çok Hanefi Türkler tarafından,¹⁵ maruz kalındığı da biliniyorken. Bizzat devletin kendi tutumu da ortadayken,¹⁶ bu konunun neden sadece Kürtlere yönelik özellikle de Şeyh Sait gibi bir Kürt lidere atfedilerek servis edildiği konusunun Alevi önderler, akademisyenler ve aktivistlerce sorgulanmaması bana göre fiilin kendisi kadar önemlidir.

---

¹⁵ Bakınız Okan 2016, 172.

¹⁶ Asker cenazeleri mesela.

Şeyh Sait, dini bir lider olsa da yukarıda değinildiği gibi Şeriat talep eden, ya da Alevilere düşmanlık eden bir lider olmadığı açıktır.¹⁷ Daha da ötesi her ne kadar başarılı olunamamışsa da Dersimli Alevi Kürtlerden destek alma temasları olmuştur. Ancak anlaşıldığı kadarıyla, “[m]ebusluk görevinin 1923’te resmen son bulmasına rağmen, 1925 yılında başlayan Şeyh Said isyanının Dersim’e sığrama ihtimaline karşı, Dersim aşiretlerinin hükümete bağlılık bildirmesinde Diyar Ağa’nın önemli gayreti olmuştur” (Gökalp ve Bulut 2011, 137). Yani ilişkiyi kesen yemek yeme değil, tam tersine Devletin kullandığı Dersimli etkili bireylerdir. Buna rağmen “1935’te hayata veda eden Diyar Ağa’nın ...1938’de çocukları, torunları, yeğenleri, yani ailesinin yarısından fazlası, canı pahasına desteklediği Cumhuriyet idarecileri tarafından katledileceklerdi[r]” (Günday 2016, 27). Daha da ötesi Alevilerin eklemlendikleri Cumhuriyet ve Kemalizm, Kürt diye katlettikleri on binlerce Kürt Alevi’den arta kalan Dersimlileri de asimilasyon için yolladıkları yerlerde camilere yerleştirecek ve kendilerine Kürt denmesi de yasaklanacaktı[r] (Günday 2016, 73).

Şeyh Sait’in torunu Abdümelik Fırat, yemek yememe tezini şiddetle reddeder ve “[h]epsi uydurma bunların, hepsi yalan. Yani Şêx Sait efendinin gönderdiği insan bile Dersim'e gelmemiş, mektup gönderilmiş. Elâzığ’da Baytar Nuri ve Hasan Hayri vasıtası ile Dersim'e mektup gönderilmiştir. Yani bu hadiseye iştirak edin” (Çetin ve Yeşilgöz 2000) diye açıklar. Dersimli mebus Hasan Hayri’nin Şeyh Said’e destek verdiği gerekçesiyle idamı da bu aralıktan bakınca bu tezi doğrulamaktadır. Ayrıca, yörede 1937’de olduğu iddia edilen olaydan tam on iki yıl önce (1925’te) Şeyh Sait idam edildiği için de bu olay mümkün değildir (Aday 2017). Ondan da öte 1927’de Şeyh Sait’in idamından sonra Suriye’ye geçen küçük kardeşi Şeyh Abdurrahim, çıkarılan af yasalarına rağmen geri dönmediği halde, bu fikrinden 1937 yılında Dersim’deki durumu haber alınca vaz geçer ve on bir arkadaşı ile birlikte Seyit Rıza’ya yardım etmek için Türkiye’ye giriş yapar. Haklarındaki istihbaratla buğday tarlaları içindeyken tarlaları ateşe veren Türk askerlerince yakılarak öldürülürler (Akyürekli 2012, 140). Şeyh Said’in torunu Abdümelik Fırat;

“Bizim Kolhisar köyümüzün bulunduğu mıntıkada bütün komşularımız Alevi Kürtleridir. ... Eğer bizim ailenin mezhebi taassubu olsaydı -ki hem maddi, manevi nüfuz bakımından güçlü olduğu halde- o mıntıkadaki Kürtleri Sünnileştirme çabası yahut da o yolda bir mücadele olabilirdi. Halbuki böyle bir şey hiç olmamıştır. Onların mezhebi görüşlerine saygı beslenmiştir. Hatta çok iyi komşuluk ilişkilerimiz olmuştur, hep iç içe yaşamışızdır” (Çetin ve Yeşilgöz 2000) der.

Eski Mazlumder Başkanı ve son yerel seçimlerde SP’den Adıyaman belediye başkanı adayı olan Ahmet Faruk Ünsal ile Dersim’de konferans sonrası bir muhabbet esnasında, kendi baba ve dedelerinin, dürüstlüklerinden dolayı sadece Alevilerle ticari ortaklıklar kurduklarını belirtmesi Şafi Kürtlerin Alevilere olan bakış açısı ile ilgili önemli bir göstergedir. Dolayısıyla Şafi Kürtlerin

---

¹⁷ Hatta Saidi Kurdi de bile şeriat talebi yoktur. Kürtlerde Şeriat talebi oldukça sınırlıdır onu da Kürtler arasında özellikle inşa edilmeye çalışılan dindarlık projesi kapsamında yerleştirildiği çok açıktır. Buna rağmen çok sınırlı bir taraftar kitlesi vardır.

Alevi düşmanı olduğu algısı gerçekçi olmadığı gibi, Şeyh Sait ise bu denklemin içine hiç girmeyecek bir figürdür.

Buradan devam edersek, Şeyh Sait'i Alevi yemeğini yemeyen Şeriatçı, Kürtleri Alevi düşmanı, Alevileri Türk, ibadet dilini de sadece Türkçe olarak tasdikleyen konum, Barış Ünlü'nün kavramıyla TİS'nin Alevilik içindeki Türklük ve Müslümanlık Sözleşmesinin¹⁸ özel bir formudur. Buna sadece Kürt karşıtlığı üzerinden değil, Kürt ve Alevi bağlantısını görmeyerek, sorgulamayarak, bahsetmeyerek de dahil olunmaktadır. Dolayısıyla bin yıldır bu topraklarda devlet eliyle, Sünni-Hanefi "sivil" Türklerin eşliğinde yapılan Alevi katliamları bir yana, sapkınlık söylemleri ile Alevilerle temas kurmayan, onların yemeğini yemeyen büyük Türk Sünni çoğunluğu görmeyerek, Kürt Alevilerle ilgili yapılan çalışmalarda orada yaşayan Kürtçe iki lehçeye dair tek bir kavram kullanmayarak, sadece Türkçe kavramları esas alarak çalışanlara tek laf etmeyerek pozisyon alma, Türklük ve Müslümanlık sözleşmesine eklememenin bir biçimidir. Şeyh Sait'i Alevi düşmanı şeriatçı, Kürtçe kavramları kullananları da "Kürt milliyetçisi" olarak kolayca damgalamanın zemini burasıdır.

Daha da önemlisi, sofrasında yemek yememenin mi yoksa bu dine mensup insanları katliamdan geçirmenin mi daha incitici olması gerektiğine dair bir sorgulamanın yapılmaması da bu tutumun özel inşa edilmiş bir strateji olduğunu tasdiklemektedir. Mesela Dersim'de on binlerce Alevinin katliamından sorumlu M. Kemal'in cemevlerinde asılı olan posterlerinin, Alevi kurumlarındaki CHP örgütlülüğü -üstelik partinin en yetkili kişilerinden olan Onur Öymen'in açıklamasının gösterdiği gibi bu fiilin CHP tarafından hala desteklendiği de açıkken-, özellikle Alevilerin ibadet haklarını elinden alıp, Alevi tekkelerin kapatılması, vakfiyelerine el konulması, pirlerin dolaşımının, cemlerin yasaklanması, kurulan Diyanetle Sünnilere bedava din hizmetini Alevilerin vergileriyle sağlanması gibi çok açılı TİS projesinin mimarı olan Kemalist kadronun, Alevi kurumlarındaki resimleri, kitapları ve fikirlerinin incitici bulunmaması, Alevilik içindeki TİS örgütlenmesinin niteliği ve derinliği konusunda önemli bir göstergedir.

Aleviliğin müstakilliğini görmemek

Alevi akademisyenlerin, İslam'ın Aleviliğe karşı bir sınır olarak işlettiği yiyecek tabusunu Şeyh Sait üzerinden kullanarak Kürtlerle Alevileri karşıt olarak tasniflemeden önce, bunun İslam'ın Alevilik ile arasına kalın bir hat çizme, yani Aleviliğin İslam'ın dışında müstakil ve bir zamanlar oldukça güçlü bir din olma ihtimalinin sorgulanmaması da Alevilerin etkisine girdikleri TİS kapsamındaki iç oryantalist bakış açısıyla uyumludur. Antropoloji, yiyecek maddelerinin de temel rol oynadığı, Marsel Mauss'un¹⁹ teorileştirdiği hediye değiş-tokuş zorunluluğunun bir parçası olarak önemli bir külliyata sahiptir. Bütün önemli etkinliklerin yiyecek eşliğinde yapılması, özellikle ibadetlerin, kan davaları vb. olaylarda çatışma giderici -barış- seremonilerinin yiyeceklerle yapılması bir tesadüf değildir. Yiyecek üzerinden bir temasın kurulmasını tehdit olarak algılayan dinler, bunu önlemeye çalışırlar. Yani İslam jargonuyla 'haram' kılmak denen şey, aslında

---

¹⁸ Ünlü, 2018.

¹⁹ Marcel Mauss, the Gift, 1954.

kitlesinin diğer dinlerle temasını önlemektir. Aleviliğin güçlü felsefesi nedeniyle Alevilikle tanışan kitleleri etkileme kapasitesinin yüksek olduğu da hesaba katılırsa, bin yıla yakın bir süredir devlet(ler)in sistematik, sürekli ve örgütlü asimilasyon pratiklerine nasıl direnebildiği anlaşılabilir. Dolayısıyla bu yiyecek tabusunun, İslam'ın Alevilik karşısında kitlesini koruma refleksi olarak okunmaması, Alevilerin inandırılmış olduğu Aleviliğin İslam karşısında ikincilliğinin kabulüyle ilgilidir.

Aleviler, hala Aleviliğin ne kadar güçlü bir din olduğunun farkında olmasalar da Müslümanlar çok eskiden beri bunun farkındadır. “17 Aralık 1898 tarihinde ‘Vali Rauf’ tarafından ‘Başkitabete’ yazılan bir mektupta ‘Dersim ile hudut olan Kiğı kazasında İslam dininden habersiz bazı cahil ahalinin Dersim sürherleriyle²⁰ ... kız alıp vermeye başladıkları ve bu halin devamı durumunda bunların da Kızılbaş olmaları gibi yanlış bir neticeyle sonuçlanacağı, bu gibi cahil ahaliyi korumak amacıyla dini telkinlerde bulunmak oraya müftü tayini gerekli” (Aygün 2010, 75-76) örneğinde görüldüğü gibi, bu konu oldukça ciddiye alınmaktadır. Aynı konu, Dersim’de bir Alevi soykırımına imza atan Fevzi Çakmak başta olmak üzere tüm yetkililerin gündemindedir ve özellikle Alevilik üzerinden Kürtleşmeye odaklanılmaktadır.

Alevilik içinde yiyecek paylaşımının çok önemli bir işleve sahip olması, konunun kolektif bilinç altıyla ilişkisine dair bir hesabın da bu toplumsal mühendislik stratejisinin içine yerleştirildiğine işaret etmektedir zaten. Bu nedenle toplum içinde özellikle düşkünlükle cezalandırmalarda yiyecek yasağı, en önemli müeyyidelerden biridir. Dolayısıyla sofraya oturmama konusu, Alevi mantalitesi ile okunduğundan daha sert bir reaksiyona dönüşmesi, bu dinsel-kültürel okuma ile çok anlamlıdır. Çünkü Alevi toplumunda yiyecek, toplumsal anlamda önemli kodlamaların üzerinde taşındığı bir konudur. Düşkün ve düşman olanların yemeği reddedildiğinden, bu okuma üzerinden tasarlanan, Şêx Sait ve Sey Rıza arasında olduğu iddia edilen, esasında devlet yöneticileriyle ilişkili olan bu konunun, tersine çevrilerek Şêx Sait’le ilişkilendirilmesi devasa bir mühendislik çarkının eseridir. Örneğin Hayri Koç adlı Dersim soykırım mağduru, Kazım Orbay’ın Qarabalan aşiret lideri Qoç Axa’nın evine gelişi ve akabinde olanları şöyle aktarır:

“‘Silahlarınızı verin size dokunmayacağız. Ben bunun teminatını veriyorum.’ Yemek getirilmiş Kazım Orbay yemek yememiş. Babam Kazım Orbay’a, ‘Bir eve gelen kişi o evin yemeğini yemezse o evin halkı için iyi düşünmez. Sen bizi kıracak mısın?’ demiş. ‘Yok, yok’ demiş. Sonra bir kahve içmiş. Daha sonra da teminat vermiş, namus sözü vermiş bir şey yapılmayacağına dair... .. Asker gittikten sonra babam, ‘Bunlar bizi kırarlar’, demiş. Aradan on gün geçtikten sonra 15 jandarma gelmiş. Ellerinde liste. Listede olanları Kazım Orbay çağırılmış. Babam ve amcalarımı, toplam altı kişiyi ... Hozat’a bir kilometre kala bir kavaklıkta ... öldürmüşler. Kurşuna dizip süngülemişler.” (Gündoğan ve Gündoğan 2016, 95).

Buradan okunduğunda Dersimlilerin, yani Kürt Alevilerin kültürel kodlarının çözüldüğü ve bu mühendisliğin inşasında kullanıldığı açıkça görülmektedir. Türk devlet yetkililerinin yaptıkları olayları, Sünni Kürtlere ve liderlerine yükleyerek birkaç misli ondan faydalanılma, stratejinin derinliğiyle ilgilidir. Orbay’ın Dersim hakkında en detaylı çalışma olup, Dersim kırımı yapılmadan

---

²⁰ Aleviler kast ediliyor

önce Jandarma Genel Komutanlığı tarafından harekate katılacak birim ve kişilere verilmek üzere sadece 100 adet basılan kitapçığını hazırlayan kişi olduğu da (Yalçın 2019) düşünüldüğünde konu daha da netleşir. Daha da önemlisi, Türk ordusu komutanları Dersim’de katliama teşvik etmek için “Dersim’de Kuyruklu Kürtler isyan çıkarmışlar. ... onların kökünü kazıyacağız. Allah yardımcınız olsun (Demir 2011, 163) ile ordusunun motive edilmesi, dönemin İçişleri bakanı Ş. Kaya’nın “Dersim’in artık Türk idare tarihinde yaşamaması ciheti en esaslı hedef telakki olmuştur” (JUK 2010 [1932], 253) ifadesi, Devletin Alevi ve Kürtlere bakış açısını net yansıtmaktadır.

Şafi Kürtlerin Alevi düşmanı olduğu algısının Aleviler arasında el altından yaygınlaştırılması aynı politikanın devamı mahiyetindedir. Kararı 1926’da verilen, 1931-1932’de yapılması planlanan (JUK 2010 [1932], 239, 254) ancak daha geniş bir hazırlık için 1937-38’e sarkıtılan harekât, “isyan” ve “medeniyet getirme” ile ambalajlanarak, verilecek refleksi bildikleri bir cinsel tacizle başlatılırken,²¹ medeniyet de “iptidai/batıl” olarak kodladıkları Aleviliğin ve aşağı olarak gördükleri Kürtlüğün dönüşümüdür. Sonuç 40.000’den fazla Kürt Alevinin katliamdan geçirilmesi, 13 binden fazlasının asimilasyon için birer ikişer kişi halinde, dilini ve dinini bilmedikleri köylere dağıtılması, geriye kalanların kırılması için ekinlerin, bağ, bahçelerin yakılması, hayvanların ve diğer mallarının, para ve ziynetleri talan edilmesidir.

Dolayısıyla iddia edilen olay, Alevilerin TİS kapsamında pozisyon almaya, özellikle dini liderleri, akademisyenleri “gönüllü” olarak sistemle uzlaşmaya zorlayan bir zemin olarak kullanıldığı dikkatli bakıldığında oldukça açıktır. Bu yolla, asimilasyon kışkırtıcılığına alınan en büyük iki kesim olan Kürtler ve Aleviler arasında asimetrik çatışmaların üretilmesi ve gerçekleştirilmesini mümkün kılan zemine, özellikle Türk Alevilerinin önemli bir kesiminin bu politikalara çok hızlıca ve sorgusuz sualsiz dahil olmaları düşündürücüdür. Alevilik yapısı ve bilgisinin Türk Aleviler üzerinden örgütlenerek, Kürt ve Alevi ilişkisinin altının oyulması, Alevi örgütlenmelerindeki TİS’nin mühendisliğini yapan Özel Harp Dairesinin mahirliğine borçludur.

Kemalizm’in Kürt karşıtlığı ve asimilasyon hevesi yan yana getirildiğinde, Alevi kurumları üzerinden TİS ideolojisi kapsamında ustalıkla bir biçimde gizlenmiş Kürt düşmanlığının nasıl ve neden örgütlendiği anlaşılacaktır. Bu örgütlenmeyle, Alevi yapılar içinde, Kürt ve Alevilerle ilgili yazılı kaynakların büyük çoğunluğunda, bu iki kimliği yan yana getirmekten imtina eden, görmez kılmaya çalışan, hatta el altından çatışmacı bir konumda yeniden inşa eden bir nitelikte ortaya çıkmaları şaşırtıcı değildir. Bu kaynakların gündelik tüketimde özellikle Kürt Alevilerin etno-dinsel karakterinin görünmez kılındığı bir odaklanmanın varlığı, TİS kapsamında düşünmeyen Alevi araştırmacıların sert bir şekilde Alevi kurum ve yazarları tarafından dışlanmaları, buradaki başka bir odaklanmadır. Sol’un -küçük bir kısmı hariç- ve Kemalistlerin -hala da kısmen devam ettiği haliyle- uzun süre ateizm ile Aleviliği, enternasyonalizm ile Kürtlüğün üzerini örtmeyi

²¹ "Gerekirse Suriye'ye dört adam gönderirim. Türkiye'ye 8 füze attırır savaş gerekçesi üretirim, Süleyman Şah Türbesine'de saldırtırız" in o dönemki muadil politikası.

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/54767/Bomba_ses_kaydi_Secim_icin_savas_plani.html

başarmış olmaları (Deniz 2016), benzer bir müdahale biçimini şimdi özellikle Kürtlük ve Aleviliği yan yana getiren akademisyenlerin ve araştırmacıların Alevi örgütlerinin danışmanlıklarından, panel, konferans ve çalıştaylarından dışlanmaları biçiminde gerçekleştirilmektedir. Bu yolla bu araştırmacı, akademisyen ve aydınların değersizleştirilmesi, çalışmalarının okuyucuyla buluşmasının önüne set çekilmektedir. Dolayısıyla TİS ideolojisi ile uyumlu olmayan Alevi çalışmalarının ve yazarlarının dışlanması ve şiddet sarmalına alınması, el altından ilişkilerin tek tek kopartılması, haklarında ciddi bir dezenformasyon sürecinin işletilmesi, bu devasa ideolojik aparatla sağlanmaktadır. Sonuç olarak Aleviler akademisyenlerin, araştırmacıların bir de bu açıdan olaya bakması gerekiyor.

Kaynaklar

Ünlü, Barış. 2018. Türklük Sözleşmesi, Oluşumu, İşleyişi, Krizi. İstanbul: Ankara.

Çetin, Mehmet, ve Selman Yeşilgöz. 2000. "7 Eylül 2013 Cumartesi Abdülmelik Fırat'la Söyleşi: Mehmet Çetin." Dersim Gazetesi, Ocak 11.

Özalp, Hüseyin. 2012. Desim Günlükleri. Ankara: Tanyeri Kitap Yay.

Aday, Nesimi. 2017. Dersimli Araştırmacı Yazar Nesimi Aday: Şeyh Sayid, Seyid Rıza'ya hiç gelmedi ki! Temmuz. Erişim Nisan 20, 2019. <https://www.pirha.net/dersimli-arastirmaci-yazar-nesimi-aday-seyh-sayid-seyid-rizaya-hic-gelmedi-ki-72770.html/13/07/2017/>.

Akçam, Taner. 1993. Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu. İstanbul: İletişim.

Akyürekli, Mahmut, Muhsin Kızılkaya tarafından yapılan röportaj. 2014. "Zehirli gaz, Almanya'dan önce Dersim'de kullanıldı" <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1013740-zehirli-gaz-almanyadan-once-dersimde-kullanildi>, (11 28).

—. 2012. Dersim Kürt Tedibi 1937-1938. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Aygün, Hüseyin. 2010. Dersim 1938 Resmîyet ve Hakikat. Ankara: Dipnot.

Beşikçi, İsmail. 1990. Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi. İstanbul: Belge.

Bulut, Faik. 2004. Dersim Raporları: İnceleme Genişletilmiş Basım. İstanbul: Evrensel Basım.

Demir, Hasan. 2011. Dersim'den Tunceli'ye 38 Katliamı. İstanbul: Belge.

Deniz, Dilşa. 2016. "Dersim'de Su Kutsiyeti, Mızur/Munzur Nehri İlişkisi, Anlamı ve Kapsamı ile Baraj/HES Projeleri." Sudan Sebepler: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişleri içinde, der. Sinan Cemil Aksu Erensu and Evren Erdem. İstanbul: İletişim,.

Dersimi, Nuri. 1992. Kürdistan Tarihinde Dersim. Diyarbakır: Dilan.

Gökalp, Kağan, ve Suat Bulut. 2011. Dersim'in Gizlenmeye Çalışılan Gerçek İfadesi: Dersimli Diyar Ağa. Ankara: Kripto Kitapları.

Günday, Fatma Betül. 2016. "Adın Perihan Olsun" Diyar Ağa'nın torunu Ane Hatun'un Hikayesi. İstanbul: İletişim.

Gündoğan, Nezahat ve Kazım Gündoğan. 2016. Dersim'in Kayıp Kızları, "Tertele Çeneku" . İstanbul: İletişim.

Genel Kurmay. 2011. Genel Kurmay Belgelerinde Kürt İsyanları. İstanbul: Kaynak.

JUK, Jandarma Umum Komutanlığı. 2010 [1932]. Dersim Jandarma Umum Komutanlığı Raporu (1932). İstanbul: Kaynak.

Kendal. 1980. "Kurdistan in Turkey." In Paople Without A Country, The Kurds and Kurdistan, by Gerard Chaliand, 47-106. London: Zed.

Okan, Nimet. 2016. Canların Cinsiyeti, Alevilik ve Kadın. İstanbul: İletişim.

Oran, Baskın. 2010. "Baskın Oran ." *1. Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu'nda Sunulan Bildiriler*. Tunceli: Tunceli Üniversitesi. XXIII-XXVII.

Türköne, Mümtazer. 2010. "Alevilerin Çıkmaz Sokağı." *Yas Kitabı Dersim 38'i Yazdılar* içinde, by Mehmet Çetin, 129-130. İstanbul: Sur Kitaplığı.

Uluğ, Naşit Hakkı. 2009. *Derebeyi ve Dersim*. İstanbul: Kaynak.

Yıldırım, Rıza. 2017. *Aleviliğin Doğuşu, Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1300-1501* . İstanbul: İletişim.

Yalçın, Soner. 2019. Kılıçdaroğlu sordu Çağlayangil yanıtladı KONU: DERSİM -. Erişim 24, Ekim 2019. <http://www.hurriyet.com.tr/kilicdaroglu-sordu-caglayangil-yanitladi-konu-dersim-15608090>.